

УДК 930(438)''185/193'':94:355](477)''1625"
DOI: 10.24919/2312-2595.11/53.272631

Віталій ДУБІНА

аспірант кафедри історії України та правознавства, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100 (dubinavitalii@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8196-8635>

Бібліографічний опис статті: Дубіна, В. (2022). Козацьке повстання 1625 року у польській історіографії кінця XIX – першої третини XX ст. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія, 11/53*, 220–243. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.11/53.272631>.

КОЗАЦЬКЕ ПОВСТАННЯ 1625 РОКУ У ПОЛЬСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ КІНЦЯ XIX – ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ XX СТ.

Анотація. *Мета дослідження* – вивчення особливостей зображення подій козацького повстання 1625 р. на чолі зі М. Жмайлом у працях польських дослідників, що працювали в кінці XIX ст. й до початку Другої світової війни. *Виявити особливості підходів істориків до історичних подій залежно від їх приналежності до певних історичних шкіл та симпатії до різних політичних ідеологій.* **Методологія дослідження** базується на принципах історизму, об'єктивізму, наукового критицизму, системності та верифікації, аналізу та синтезу. Використовувались спеціально-історичні методи, такі як історико-генетичний, історико-порівняльний та історико-типологічний. **Наукова новизна** статті полягає у першому у вітчизняних історіографічних дослідженнях спеціальному вивченню образу подій козацького повстання 1625 р. та оцінок Куруківського договору у працях польських істориків, що займалися науковою діяльністю з кінця XIX ст. до 1939 р. **Висновки.** *Козацьке повстання 1625 р. на чолі із Марком Жмайлом отримало доволі різнобічне висвітлення у працях польських дослідників, що працювали з кінця XIX ст. і до початку Другої світової війни. Вчені вбачали*

© Віталій Дубіна, 2022

його причину в посиленні козацтва після Хотинської війни й формуванню із них незалежної сили, що вела самостійну зовнішньополітичну діяльність. Зокрема козацтво активно здійснювало військові походи на турецькі володіння й цим наносило шкоду мирному існуванню Речі Посполитої. Інші ж дослідники, які вбачали у козаках втілення варварських інстинктів українського народу, вважали усі їх дії, а також сам виступ 1625 р., проявом їх руйнівної сутності, що бажала лише грабувати та вбивати. Куруківську угоду, якою завершилося козацьке повстання, вчені здебільшого бачили підтримкою для майбутніх виступів, адже вона, у їх розумінні, насправді не врегульовувала відносини між козацтвом та владою. Таким чином, договір історики розглядали втіленням недовершеної польської політики того часу в Україні, нездатності влади на рішучі кроки. У висвітленні подій 1625 р. у працях багатьох польських дослідників проглядаються впливи історичних міфів, через призму яких поляки бачили як козацтво, так і увесь український народ.

Ключові слова: козацьке повстання 1625 р.; Марко Жмайло; Куруківський договір; Річ Посполита; польська історична наука; історіографія.

Vitalii DUBINA

Postgraduate Student of the Department of History of Ukraine and Law, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24, Ivan Franko Str., Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (dubinavitalii@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8196-8635>

To cite this article: Dubina, Y. (2022). Kozatske povstannia 1625 roku u polskii istoriohrafii kintsia XIX – pershoi tretyny XX st. [The Cossack Uprising of 1625 in Polish historiography of the end of the 19th – the first third of the 20th century]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia Istoriiia – Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 11/53, 220–243. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.11/53.272631> [in Ukrainian].

**THE COSSACK UPRISING OF 1625
IN POLISH HISTORIOGRAPHY OF THE END OF THE 19th –
THE FIRST THIRD OF THE 20th CENTURY**

*Summary. The purpose of the research is to study the features of the depiction of the events of the Cossack uprising of 1625 led by M. Zhmailo in the works of Polish researchers who worked at the end of the 19th century and before the beginning of World War II and to reveal the peculiarities of historians' approaches to historical events, depending on their affiliation to certain historical schools and adherence to various political ideologies. **The research methodology** is based on the principles of historicism, objectivity, scientific criticism, systematicity and verification, analysis and synthesis. Special-historical methods, such as historical-genetic, historical-comparative and historical-typological, were used. **The scientific novelty** of the article lies in the fact that this is the first special study in home historiography which depicts the events of the Cossack uprising of 1625 and assessments of the Treaty of Kurukove in the works of Polish historians who were engaged in scientific activities at the end of the 19th century to 1939. **Conclusions.** The Cossack uprising of 1625, led by Marko Zhmailo, received quite diverse coverage in the works of Polish researchers of the mentioned period. Historians saw its reason in the strengthening of the Cossacks after the Khotyn War and the formation of an independent force from them, which conducted independent foreign political activities. In particular, the Cossacks actively carried out military campaigns on Turkish possessions and thereby harmed the peaceful existence of the Polish-Lithuanian Commonwealth. Other researchers, who saw in the Cossacks the embodiment of the barbaric instincts of the Ukrainian people, considered all their actions, as well as the very events of 1625, to be a manifestation of their destructive nature, which only wanted to rob and kill. Scholars mostly saw the Treaty of Kurukove, which ended the Cossack uprising, as a basis for future speeches, because, in their opinion, it did not actually regulate the relationship between the Cossacks and the government. In this way, historians considered the treaty as an embodiment of the imperfection of the Polish policy of that time in Ukraine, the inability of the authorities to take decisive steps. In the coverage of the events of 1625 in the writings of many Polish researchers, the influence of historical myths can be seen through the lens of which the Poles saw both the Cossacks and the entire Ukrainian people.*

Key words: Cossack uprising of 1625; Marko Zhmailo; Treaty of Kurukove; Commonwealth of Nations; Polish historical science; historiography.

Постановка проблеми. Сучасна історична наука багато уваги зосереджує на вивченні образів минулого у історичній свідомості народів, які ретранслюються не лише на розуміння процесів своєї появи і розвитку, але й на усвідомлення власної ідентичності та місця у світі. Найбільш вагомими для такого самоусвідомлення через історичну перспективу є яскраві події минувшини, які несуть значне емоційне навантаження, наповнені подіями, що мають символічне значення, багаті постатями, які виростають до рівня національних героїв та стають прикладами для наслідування. Такими в історичній свідомості кожного народу виступають події його зривів на боротьбу за незалежність, різноманітні національні, політичні та суспільні права населення. Ключову ж роль у формуванні образу історичної події у пам'яті народу відіграють праці істориків, через які особи пізнають факти та часто і їх інтерпретації та оцінки. Однак попри вивчення власної національної історіографії, яка відіграє наріжну роль у формуванні історичної свідомості, особливо цікавим виступає дослідження образів минулого у працях іноземних дослідників. Найбільше це стосується зображення подій спільної історії народів, де можна побачити інакші їх оцінки та зрозуміти ставлення іноземців до власного етносу. Студіювання таких образів дає можливість не лише розширити інтерпретаційні горизонти історії, але й осмислити особливості образу народу в свідомості сусідів, сприяти виправленню певних історичних стереотипів, що сформувалися у складні моменти минулого та різних підходів до його розуміння. Однією із таких історичних подій, що привертала увагу іноземних, а особливо польських, вчених є козацьке повстання 1625 р.

Аналіз останніх досліджень. Сучасні українські історіографічні студії не оминули своєю увагою особливості зображення козацьких повстань у працях польських дослідників. Означеної проблеми торкалися у своїх більш тематично широким працях О. Руда (Руда, 2008) та Т. Гриневич (Гриневич, 2012). Із іноземних досліджень історіографії козацьких повстань варто виділити працю польського історика Л. Піонтковського (Piątkowski, 1996), у якій він

вивчав польську історіографію міжвоєнного періоду присвячену польсько-козацьким війна, та М. Мондзика (Maździk, 1996), що аналізував образ козацьких війн в працях польських вчених зламу XIX та XX ст. Хоча дослідники тут не торкалися зображення повстання 1625 р., однак проаналізували підходи польських вчених до причин усіх козацьких повстань. Варто теж згадати працю А. Стенпніка (Stepnik, 1990), у якій він вивчив образи історії польсько-українських відносин, серед них і козацькі повстання, в польських підручниках і синтетичних працях XIX – початку XX ст. Втім розглянута історіографія вказує на необхідність спеціального дослідження, яке б показувало особливості інтерпретації подій повстання на чолі із М. Жмайлом у працях польських істориків.

Метою даного дослідження є вивчення особливостей зображення подій козацького повстання 1625 року на чолі зі М. Жмайлом у працях польських дослідників, що працювали в кінці XIX ст. й до початку Другої Світової війни прослідкувати підходи польських істориків до виявлення причин повстання та інтерпретації його наслідків; дослідити осмислення науковцями умов Куруківського мирного договору; виявити особливості підходів істориків до історичних подій залежно від їх приналежності до певних історичних шкіл та симпатії до різних політичних ідеологій.

Виклад основного матеріалу. Польські науковці чимало уваги присвячували вивченню історії козацьких повстань, які вони бачили предтечами руйнівної для Речі Посполитої Хмельниччини. В оцінках багатьох із них ці виступи були першими проявами, своєрідними симптомами складної суспільно-політичної ситуації у якій перебувало населення польсько-литовської держави, а особливо України, яку тоді влада ще могла постаратися виправити, однак непослідовна, недалекоглядна та недовершена політика не дала це здійснити. Таким першим виступом козацтва, яке під час буремних подій першої чверті XVII ст. зазнало переродження, було повстання під проводом Марка Жмайла. Саме тому ці події, що започаткували цілу низку щораз масштабніших польсько-козацьких війн 1620–1630-х рр., привертала увагу багатьох вчених.

Для польських істориків немаловажним було встановлення обставин, які призвели до напруженої суспільно-політичної ситуації, яка зрештою вилилась у козацькі повстання. Так у баченні Ю. Шуйського в XVII ст. козаки й татари були джерелом постійного неспо-

кою на південно-східних землях Речі Посполитої. Причиною цього були невиплати степовикам упоминків, а реєстровим – їх визначеної платні. Це, зі свого боку тягнуло за собою напади кримців на українські землі, а козаків – на володіння Османської імперії та Кримського ханства. Хотинський договір 1621 р. мав покласти край цій військовій загрозі, однак нестача фінансів зривала таку можливість (Szujski, 1889, s. 262).

А. Левіцький подавав перелік причин козацьких повстань 1620–1630-х рр. Серед них називав «необхідність погамування сваволі козаків». Її він пов'язував із виконанням польсько-турецького мирного договору, якому на перешкоді були напади запорожців. Багато уваги історик приділяв суспільно-економічним обставинам життя на українських землях, що підштовхували місцеве населення до збройних виступів. Обумовлювалось це особливостями магнатських господарств та економічної переваги шляхти, що бажала прирівняти місцевих селян до статусу таких же груп населення у Західній Європі, що там перебували у стані кріпацтва. Це все призводило до становища, коли «на українському прикордонні між шляхтою та звичайним населенням постійно утримувався стан війни» (Lewicki, 1923, s. 238). У цей же період до комплексу суспільних проблем в Україні почало доєднуватись й релігійне питання. Саме тоді православній церкві вдалося залучити на свій бік козаків, які доти «були байдужі до справ віри й у більшості не належали до схизматиків» (Lewicki, 1923, s. 238).

Глибокий аналіз причин козацьких повстань в XVII ст. провів корифей польської історичної думки зламу XIX–XX ст. М. Бобжинський. Науковець вказував, що козацтво під час московських, шведських та турецьких воєн початку XVII ст. «відіграло чудову роль та незмірно підняло своє значення та престиж». Влада, бажуючи отримати їх допомогу, зміцнила їх статус та організацію, і що головне – дозволила селитися на королівських та шляхетських землях України. Втім, у перервах між війнами та налякавшись загрози війни із Туреччиною, на яку активно нападали козаки, влада відразу скоротила їх реєстр до 1 тис. Після цього, при наступних загрозах для Речі Посполитої, політичні еліти, проявивши свою традиційну непослідовність, закликали якнайбільше число козаків на захист держави. Історик зокрема зазначав, що під Хотиним козаки воювали як окрема військова одиниця і цим перетворилися на

самостійну «мілітарну та політичну потугу, що поляки не зрозуміли» (Bobrzyński, 1927, s. 160). Держава мала можливість використати цю потужну силу для своєї користі а для цього їй треба було «прирівняти лицарську старшину із польською шляхтою». Такий можливий акт М. Бобжинський прирівнював до Городельської унії 1413 р., коли литовське боярство було включене до складу аристократії Королівства Польського й зрівняно із нею у правах. Повторення такого досвіду, на думку історика, могло стати новим видатним актом, який не лише значно зміцнював державу, але й посилював моральні основи Речі Посполитої. Додатково до цього влада мусила надати козакам землі на Наддніпрянщині, що суперечило інтересам магнатів, котрі на цих теренах «заклали окремі майже держави» й тепер їх треба було звідти усунути. Можновладці, навпаки, бажали лише повернення під свою владу селян, які покозачувались, і таке ставлення «відповідало переконанням цілої польської шляхти» – правлячого стану у Речі Посполитій. Таким чином, як наголошував дослідник, «замість Городельської унії надано козакам «реєстр», тобто визначення платні, волі та військової організації для певної кількості козаків, щоби решту більш міцно привести до підданства, що призводило лише до братовбивчих війн» (Bobrzyński, 1927, s. 161). Таким чином, М. Бобжинський як чільний представник краківської історичної школи із долею критицизму підходив до вад устрою та непослідовності політики влади Речі Посполитої, яка не лише не була здатна до рішучих та дієвих кроків у внутрішній політиці, але й сама заклала основи для майбутніх конфліктів.

У баченні В. Конопчинського до вибуху повстання 1625 р., призвело накладання кількох чинників. Першим із них він уважав жорстку міжконфесійну боротьбу між уніатськими церковними ієрархами і духовенством незатвердженої православної церкви. Історик стверджував, що як духовні особи, так і влада, що була їх покровителями, вдавалися до насильницьких заходів переведення православних в Унію і цим лише недалекоглядно розпалювали ворожнечу. Науковець відзначив також заходи римо-католицького духовенства, що бажало перевести уніатів прямо на латинський обряд. Особливо напруженим, на його думку, був 1623 р., коли єзуїти захопили православну Острозьку академію й заснували на її основі свою колегію, натомість у Вітебську православні маси вбили уніатського архієпископа Й. Кунцевича. Однак «ця кров не витекла на-

даремно – вона розпалила серця уніатів, що занадто пишалися своєю матеріальною та політичною перевагою, й схилили їх митрополита В. Рутського повернутись до ідеї поєднання із православними» (Konopczyński, 1936, s. 279). Правда концепції об'єднання уніатів та православних в окремому Київському патріархаті, незалежному від Константинополя, розбилися об опір православного митрополита І. Борецького, братств та народних мас. Дослідник стверджував, що такі значні сили православне духовенство черпало з їх фізичної підтримки козацтвом, яким «позичали свою духовну зброю, й перші та другі простягали руки до Москви з проханням взяти їх під свою опіку» (Konopczyński, 1936, s. 279). У час такого гострого протистояння українськими землями розійшлися десятки тисяч озброєних козаків, що повернулися із Хотинської війни й уже не мали над собою авторитету, яким був померлий П. Сагайдачний. Вони, на момент вступу в дію польсько-турецьких мирних домовленостей, взялися за напади на Туреччину, що тягнуло за собою татарські набіги. Історик стверджував, що «кожному було помітно, що козаки не виступають жодним захистом прикордоння, бо не нападають на Крим, а лише провокують татарські напади» (Konopczyński, 1936, s. 279). Тоді ж стало відомо і про «зрадницьку поїздку луцького єпископа Ісака до Москви», що, на думку В. Конопчинського, продемонструвало усю шкідливість діяльності православної церкви та козацтва для Речі Посполитої.

Розлого показав калейдоскопічність причин повстання 1625 р. Ф. Равіта-Гавронський, вказуючи, що певна напруга у відносинах між козацтвом та владою почала зростати відразу після Хотинської війни 1621 р. Тоді козаки, за надані Речі Посполитій у війні послуги, висловили вимоги збільшення «оплати із 40 до 100 тис., заспокоєння релігійної боротьби, повернення їм попередніх вольностей, а також приєднання Борисполя до маєтностей Трахтемирівського шпиталю, вимагали права стацій для усіх козацьких військ у всіх маєтках, де б їм подобалось, свободи служити «чужим панам» (Rawiata-Gawroński, 1923, s. 68). Заради опрацювання усіх цих пунктів петиції просили про скликання королівської комісії. Дослідник уважав, що такі вимоги «не лише не були матеріалом для заспокоєння козацтва, але й навпаки – вміщували у собі майже гарантію нового конфлікту». Рішення щодо частини із цих вимог влада відклала до сейму й королівська комісія вимагала повернення козацького вій-

ська під Хотин й відновлення договору 1619 р. Іншим варіантом заспокоєння козаків та спрямування кудись їх войовничої енергії був вербунок 20 тис. на війну у Прибалтиці. Натомість запорожці проігнорували вимоги комісії та розташувались усюди по Київщині. Далі, після смерті Сагайдачного в 1622 р., вони без відома влади обрали новим гетьманом Оліфера Голуба. Після цього було скликано нову комісію, яка бажала встановлення реєстру у межах 5 тис. й готова була підняти їм оплату до 60 тис. злотих. Після дебатів комісари погодились збільшити число реєстрових до 5 тис. (при цьому вчений задавав риторичне запитання: «що було робити з рештою 45 тис. козаків?»). Втім, козаки вимагали хоча б 6 тис. й дозволу самостійно вибирати особу кандидата до гетьманства, якого мав затвердити король.

Наступний етап загострення стосунків між владою та козачиною настав у 1623 р., коли із Січі вирушила морська експедиція на турецькі володіння, організаторів якої було покарано. Це викликало хвилю козацького незадоволення й не перешкодило організації наступного такого походу на Чорне море та його повторення в 1624 р. Тоді ж розпочався конфлікт між новими правителями Криму Мехмед та Шагін Гіреями із Османською імперією. Татарські очільники звернулися по допомогу до козаків, що Ф. Равіта-Гавронський оцінив як небезпечний прецедент, який «відкрив ворота для постійного втручання татар у польські справи й боротьбі польської держави проти татар надав іншого характеру, козаччина натомість знайшла у татарах послідовних спільників сваволі» (Rawita-Gawronski, 1923, s. 70).

У баченні В. Томкевича причиною розгортання козацьких повстань у 1620-х рр. було не лише збільшення кількості та сили козацтва, але передовсім зростання у їх середовищі свідомості свого значення та нового потужного становища. Це заохочувало козаків рішуче виступати за розширення своїх прав у Речі Посполитій та можливостей вести самостійну політику. Так, він заявляв, що «козаки, відчуваючи свою вагу й беззаперчні заслуги перед державою учинені в останній війні, виступили із рядом щораз більших вимог перед державою» (Tomkiewicz, 1939, s. 38). Відразу було підняте питання збільшення числа реєстрових козаків та сум їх оплати. Втім, вчений зазначав, що після смерті П. Сагайдачного, паралельно із посиленням вимог, вони набирали щораз більш «хаотичного

характеру». Водночас козацтво вело самостійну активну політику, у тому числі військову – втручалось у внутрішню боротьбу в Кримському ханстві, здійснювали морські походи на Туреччину, з якою Річ Посполита намагалась втримати недавно укладений мирний договір. Найбільш небезпечними для Польщі були дипломатичні відносини Запоріжжя із Московським царством. Польські еліти побоювалися можливого укладення козацько-московського союзу, який, на випадок можливої війни із Московією, може привести до переходу січовиків на бік ворога. При цьому В. Томкевич вказував, що у польському політикумі склалося угруповання, яке вважало, що до козацького питання треба «взятися гостро». На чолі цих політиків, думка яких почала домінувати у Варшаві, став новий коронний гетьман Речі Посполитої С. Конєцпольський. Вони вирішили із допомогою силового тиску «врегулювати становище козаків у державі» (Tomkiewicz, 1939, s. 38).

Докладне дослідження початкового етапу польсько-козацького конфлікту, ще до його переходу у збройну фазу, провів М. Антонув. Учений поставив собі за завдання висвітлити історію переговорів між представниками влади та Запорізької Січі й роль у них коронного гетьмана С. Конєцпольського. Історик стверджував, що після Хотинської війни польсько-козацькі відносини дуже загострились через «величезне зміцнення усвідомлення козаками своєї сили та значення, а також через впровадження у порядок денний релігійного питання, яке в мить відновлення в 1620 р. православної ієрархії в Польщі єрусалимським патріархом Феофаном було включене козаками до переліку своїх вимог, що до того були лише суспільно-політичними» (Antonów, 1929, s. 3). Доводили ж це протистояння до його збройного розв'язання чинники небажання влади йти на більші поступки козакам й непоступливість останніх. Вирішити усі ці питання мало покликання до життя спеціальної комісії, постанову про утворення якої сейм прийняв у 1623 р. При цьому влада, С. Конєцпольський та комісари розуміли, що через потугу козацтва, «без значної військової сили не варто і починати будь-яку акцію». Отже, історик вказував, що лише погрозами військової сили Річ Посполита намагалась досягнути потрібного їм стану справ.

Однак реалізація цих задумів, як вказував М. Антонув, була відкладена через татарські напади 1623 та 1624 рр., коли Конєцпольський із військом був зайнятий їх відсічню. Водночас козацтво

знайшло вихід для своєї войовничої енергії у втручанні у міжусобну війну в Кримському ханстві та боротьбі за його незалежність від Порту. Тут варто зазначити, що історик, на відміну від інших польських дослідників, не вважав, що Шагін Гірей бажав піддати Крим під верховну владу Речі Посполитої, але конкретизував умови того, що кримський калга пропонував взамін за військову допомогу, а саме передання Польщі Кілії, Білгороду та Тягині, зупинити татарські напади та спільно виступити проти Москви. Наголошуючи на першості цього історичного прецеденту козацько-татарського союзу, вчений вказував, що звернення Шагін Гірея до Січі було порушенням суверенних прав Речі Посполитої, адже відбувалося без її згоди. При цьому Крим та Січ обіцяли за потреби надавати одна одній військову допомогу (Antonów, 1929, s. 7–8). Це зі свого боку подало змусило С. Конєцпольського впливати заходи, для протидії можливій татарській підмозі козакам М. Жмайла (Antonów, 1929, s. 11). Історик змалював різноманітність заходів, що мали забезпечити успіх «комісії» – як накопичення війська, так і дипломатичних старань на зовнішньополітичній арені. У такий спосіб учений показав, що від самого початку усі ці дії розумілись владою як мілітарна акція й переговори задля випрацювання компромісних позицій насправді не бралися до уваги. Річ Посполита бачила лише шлях силового примушення (погрозами чи прямим застосування сили) козаків до прийняття наперед визначених владою умов. Однак ситуація виглядала настільки складною, що Польща не могла собі дозволити навіть можливості одночасної із розв'язанням козацького питання загрози якоїсь військової акції із боку Туреччини чи Криму. Таким чином козаки розглядались як сила на яку необхідно було спрямувати усі мілітарні засоби держави й поява ще одного «фронту» десь на кордонах могла б стати руйнівним для Речі Посполитої. Для цього С. Конєцпольському довелося висилати посланців в Бахчисарай та Стамбул, щоб отримати запевнення їх мирної політики (Antonów, 1929, s. 11).

Торкаючись подій повстання 1625 р, Ю. Шуйський подав коротку характеристику його очільника М. Жмайла. Його він називав Ізмаїлом або Змуїлом (Izmail/Zmuilo) й вважав наступником П. Сагайдачного на гетьманстві. Історик вказував, що козацький ватажок провадив самостійну зовнішньополітичну активність, ведучи переговори із татарами та Московською державою. Також він по-

стійно боровся з турками на Чорному морі. Це, зі свого боку, викликало велике невдоволення Османської імперії й погрози султана розпочати нову війну проти Речі Посполитої. Польська влада змушена була вислати гетьмана С. Конецпольського, щоб покласти край самовільним морським походам козацтва (Szujski, 1889, s. 264).

У дослідженнях А. Левіцького повстання 1625 р. отримало лише побіжне висвітлення. Його він доволі традиційно для польської історіографії ще із XIX ст. називає «козацьким бунтом». У згадці про козацький виступ вчений висловлює різні версії щодо імені його очільника. Так, керівника повстанців він називав «Ізмаїлом тобто Змоїлом» (Lewicki, 1923, s. 235). Цікаво, що історик вписував повстання у контекст ширших подій 1620-х рр. у Причорномор'ї, зокрема, тут же розглядав «громадянську війну» між кримськими татарами, яка, на його думку, давала можливість назавжди покласти край їх нападам на Річ Посполиту. Вчений вказував на недостатню послідовну політику Сигізмунда III, що не зміг розв'язати питання Криму, як і свого ставлення до козащини. Він стверджував, що, не допомігши військами Шагін Гірею, який був готовий піддатися під зверхність Польщі, король допустив наступні напади кримців в 1629 р. До цього ж призводила й політика влади щодо козацтва, яка мала наслідком нові їх повстання.

У короткому описі повстання 1625 р., вміщеному в працях М. Бобжинського, зазначалося, що після смерті П. Сагайдачного отаманом козацтва став Жмайло, якого він називав «Змоїл», що почав активну діяльність, зокрема оголосивши себе захисником православної церкви від загроз із боку поляків. І лише шляхом кривавих битв гетьману С. Конецпольському вдалося запанувати над козаками, обмеживши реєстр до 6 тис. й назначивши отаманом М. Дорошенка (Bobrzyński, 1927, s. 161).

Також доволі лаконічно змалював повстання 1625 р. А. Яблонівський. Він вказував, що участь запорожців у Хотинській війні 1621 р. «незмірно піднесла гординю та силу козацтва», але водночас вона «розпалила бажання [влади. – В. Д.] остаточно їх впокорити». Річ Посполита швидко отримала таку можливість завдяки смерті П. Сагайдачного, що значно полегшувало здійснення цього задуму. За це взявся гетьман С. Конецпольський, який із військами виступив проти січовиків, «що не переставали турбувати султанські краї й повстали на чолі із Змайлом» (Jabłonowski, 1912, s. 214).

Біля Курукова, навпроти Кременчука, польському головнокомандуючому вдалося здолати повстанців й примусити їх до визнання встановлених їм обмежень.

Початок бойових дій, після провалу переговорів посланців гетьмана Конецпольського із козаками на чорній раді у Каневі, описав Т. Корзон, залишивши одне із найкращих у польській науці того часу висвітлення цих подій. Історик зазначав, що не досягнувши консенсусу із королівськими комісарами, козаки «виступили у поле» 2 жовтня. Це підштовхнуло коронного гетьмана до прямих військових дій. Передові зағони на чолі із Одживольським атакували козацький табір, що склався із частини повстанського війська, яке зосереджувалося в околицях Канева, під Мошнами. Однак розірвати ряди возів вони не змогли. Відступаючи, козаки зупинилися під Криловом й звернулися до польського командування із проханням про перемир'я, адже не могли прийняти яесь рішення щодо вимог влади, через відсутність серед них отамана Жмайла, який лише вирушив із Січі. Перемир'я та очікування прибуття козацького очільника тривало з 11 до 17 жовтня. Вчений вказував, що тоді повстанці сподівалися отримати допомогу від свого союзника, татарського калги Шаґін Гірея, однак їх сподівання були марні (Korzon, 1912, s. 310). Прибувши в табір під Криловом, Жмайло відповів на вимоги С. Конецпольського відмовою. Повстанське військо, у розмірі, як вказував дослідник, від 20 до 40 тис., заклало табір над р. Цибільник, поблизу від польської армії. Там, 19 жовтня, протягом цілого дня відбулася битва, у якій, як вважав історик, загинули 8 тис. козаків й польській стороні вдалося захопити лінію передньої сторожі суперника. Протягом наступного дня, коли активні бойові дії не відбувалися, козацький табір залишався на своїх позиціях. Однак наступної ночі вони відступили.

Особливо придушення коронними військами повстання 1625 р. змалював В. Конопчинський який стверджував, що збройна акція польської сторони була спровокована антидержавними діями українського православного духовенства, котре їздило до Москви із проханнями захисту й таким чином зрадило Річ Посполиту. Також влада, на його думку, змушена була покінчити із шкідливою діяльністю козацтва, яке своїми нападами на Туреччину провокувало татарські набіги. Для цього «король вислав на Україну збройну комісію на чолі із Конецпольським». Таким чином, історик не згадував

про коронне військо, яке складалося із 17 тис. Ця «комісія» зустрілась із козаками під Криловом, де, як показував В. Конопчинський, гетьман намагався переконати запорожців скласти зброю й прийняти його вимоги. Дослідник розповідав, що: «даремно доводили вождеві реєстрових Жмайлу, що козакам добре ведеться, бо мають земельні маєтки й різноманітні свободи, лише без шляхетського клейноду; даремно їм докоряли незліченим насильством, зрадами та вибриками, навіть здійснюваними над попами» (Konopczyński, 1936, s. 279). Козаки до цього всього не дослухались й, відмовившись видати листування із Москвою та її агентів, «відмаршували» з цієї місцевості. Після цього, у змалюванні В. Конопчинського, коронний гетьман змушений був напасти на них біля Курукового озера, «здійснив штурм табору й нав'язав ординацію».

У дослідженнях М. Антонува були змальовані лише початкові дії обох сторін конфлікту. Автор зазначав, що козацтво не було готове до збройного протистояння польським військам гетьмана С. Конєцпольського, що, зібравши до 16 тис. жовнірів, вирушили на Запоріжжя. Козаки не планували жодних наступальних акцій проти коронного війська чи хоча б вихід на терени Київського воеводства. Додатково вони були ослаблені поразкою у морському поході влітку цього ж 1625 р., а значна кількість запорожців у цей час перебувала у новому плаванні на Чорне море. Тоді ж на чолі січовиків став незнаний до того часу М. Жмайло, який своїм зволіканням втратив військову ініціативу. Натомість, після підходу польських військ під Канів, 3 тис. козаків, що там стаціонували, не чинячи опору, але й не підкоряючись вимогам Конєцпольського, відступили на з'єднання із 2-тисячним загоном козаків у Черкасах. Саме ці дії козаків, як уважав історик, підштовхнули коронного гетьмана вдатися до рішучих військових ударів (Antonów, 1929, s. 14).

У змалюванні В. Смоленського керівник повстання 1625 р. «Ізмаїл (Змойла)» розгортав широку політичну та військову активність. Учений зазначав, що він провадив самостійні переговори із Москвою й Кримським ханством, здійснював військові експедиції проти турків на Чорне море, «грабував прикордонні воеводства, нарікаючи на утиски божих церков та стародавньої грецької релігії» (Smoleński, 1921, s. 200). У короткому описі військових дій вчений згадав, що М. Жмайло був переможений гетьманом С. Конєцполь-

ським у бою під Криловом, після чого його змусили підкоритись владі «королівського отамана Михайла Дорошенка».

Ф. Равіта-Гавронський розглядав повстання 1625 р. у контексті турецько-татарської політики козацтва. Його причину, а саме конфлікт довкола появи на Січі претендента на султанський престол Яхі, він бачив частиною заходів козаків, спрямованих на продовження війн та грабіжницьких походів проти Османської імперії. Учений вважав, що з 1624 р. був укладений татарсько-козацький союз, метою якого була спільна боротьба проти Порти. Це дало б можливість тогочасним правителям Криму Мехмеду та Шагін Гіреям звільнитися від влади султанів, натомість «в особі татар козаки знаходили послідовних спільників у сваволі» (Rawita-Gawroński, 1923, s. 70). Важливо зазначити, що Гавронський вважав козацько-татарську угоду 1624 р. вкрай важливою для усїєї наступної долі міжнародного становища Речі Посполитої, адже цей факт «став прецедентом на майбутнє й відкрив ворота для постійного втручання татар в польські справи й надав боротьбі польської держави проти татар цілком іншого характеру».

У цей час, як вказував Ф. Равіта-Гавронський, на Запоріжжі з'явився претендент на османський престол Яхя, який нібито був сином Магомета III й сповідував православну віру. Його під свою опіку взяв київський митрополит Іов Борецький, який хотів використати його для зближення із Москвою. Церковний ієрарх старався сплести воедино справу боротьби за права православних у Речі Посполитій із допомогою Яхі, якому він шукав союзників серед козацтва та у Московському царстві. Татарам же був вигідний такий свій кандидат, що дозволив би їм звільнитись з-під влади Порти. За посередництвом Борецького, як вказував історик, відбулися переговори між козаками та московськими посланцями, на яких перші намагались «шукати опіки в Москві», натомість другі обіцяли різноманітні царські ласки. Внаслідок таких підмов православного духовенства та московитів козацькі посланці на новому сеймі ставили перед владою Речі Посполитої вимоги «припинити переслідування ортодоксів, що мало означати ліквідацію унії, закріплення за Борецьким сану митрополита та затвердження Копистенського Печерським архімандритом». Така підтримка православної церкви Січчю додала православним сміливості й спричинилась до розрух на релігійному ґрунті у Києві, під час яких було вбито кілька уніатських

священників. При цьому Ф. Равіта-Гавронський стверджував, що «за плечами цих розрух стояв козацько-татарський союз» (Rawita-Gawroński, 1923, s. 72).

В. Томкевич змалював образ військової експедиції коронного гетьмана С. Конецпольського на берегах Дніпра у 1625 р., метою якої було змусити козацтво до покори владі й припинення самостійної зовнішньополітичної діяльності. Вчений зазначав, що гетьман вислав до козаків посланців із вимогами, однак ті відмовлялися від переговорів. Основним питанням, яке турбувало польську сторону, було припинення контактів Січі із Москвою. Втім козаки відмовились видати гетьману «царських агентів» та своє листування із московитами (Tomkiewicz, 1939, s. 38).

Багато розповідаючи про різноманітні переговори між представниками влади та козацтва й змальовуючи різні вияви «козацької сваволі» та «зради», Ф. Равіта-Гавронський доволі побіжно показав у своїх працях перебіг військової кампанії 1625 р. Він зазначав, що гетьман С. Конецпольський мав лише 8 тис. коронного війська й змушений був звернутись до шляхти з проханням зміцнити його сили приватними загонами. Так він восени вирушив із квартир польської армії на Поділлі й у жовтні зупинився в Каневі. Тоді ж почало гуртуватись й козацьке військо. Натомість городові козаки відмовились підтримати жодну із сторін й не бажали брати участь у збройному врегулюванні конфлікту. Конецпольський звернувся до козаків із запитом про причину збирання сил, на що ті відповіли, що цього не знають й порадили звертатися із цим до їх гетьмана Жмайла, який перебував на Січі. Королівські комісари вирішили дочекатись прибуття Жмайла, щоб вести із ним переговори. Вони ж від імені Речі Посполитої виставили свої вимоги: видати очільників морських походів, а також козацьких послів та їх кореспонденцію із Москвою, припинення усіляких зав'язків із іноземними державами, знищення човнів-чайок, зменшення війська до попередніх, встановлених владою, чисел та повернення усіх земель, загарбаних козаками у шляхти. У відповідь на це козаки повідомили, що їх стосунки із татарами були цілком випадкові, причиною посольства до Москви було отримання «царського жалування», а от на зменшення війська та мешкання лише в королівщинах вони не погодились. За час цих переговорів С. Конецпольському вдалось з допомогою шляхетських підрозділів збільшити свої сили до 20 тис.,

що дозволило розпочати більш активні наступальні військові дії. Так, у результаті наступу коронні війська зупинились на р. Цибульник й «із трьох сторін вдарили на козацький табір». Це змусило Жмайла відступити до Медвежих Лоз й закласти табір біля Курукового урочища. Історик повідомляв, що після цього «поляки здобували одну позицію за другою» й важкі зимові умови змусили козаків до покори та нових переговорів (Rawita-Gawroński, 1923, s. 73).

Певні цікаві деталі боїв біля Курукового озера змалював у своїх дослідженнях Т. Корзон. Історик вказував, що після боїв під Мошнами та над р. Цибульник, козаки здійснили нічний відступ. Їх наздогнав Станіслав Потоцький на чолі 1,5 тис. кінних воїнів, для відбиття яких Жмайло двічі вислав загони по 2 тис. власної кінноти. Так обороняючись, повстанцям вдалось дістатись до Ведмежих Лоз над Куруковим озером, біля сучасного «міста Крюкова», над Дніпром за дві милі на південь від Кременчука. Вчений вказував на важливість ландшафту місця майбутньої битви, де були якісь стародавні вали та криївки в оточеній болотами лісовій гущавині. Саме туди козакам вдалося заманити усі сили гетьмана С. Конєцпольського, який, через труднощі боротьби на такій місцевості, змушений був відмовитись від ідеї прямого збройного зіткнення із застосуванням холодної зброї. Це змусило польську сторону використовувати проти повстанців лише гармати, постріли із яких досягали до середини козацького табору. Хоча козакам, з опорою на окопи та криївки, вдалося відбивати ворожі наступи, однак така облога все ж змусила їх вступити у переговори із представниками влади Речі Посполитої (Korzon, 1912, s. 311).

Доволі побіжний опис військових дій 1625 р. подав В. Томкевич. Історик згадував, що після провалу вступних переговорів, гетьман С. Конєцпольський «погнався за козаками в степи» й оточив їх табір під Медвежими Лозами біля Кременчука (Tomkiewicz, 1939, s. 38). Не вдаючись у подробиці, дослідник зазначив, що у боях козаки понесли значні втрати, які змусили їх вступити у переговори й присягнути на новому договорі.

У висвітленні умов Куруківської угоди 1625 р. А. Яблонівський зосередився на проблемі козацького реєстру. Історик вказував, що гетьман С. Конєцпольський змусив козаків обмежитись кількістю 6 тис. реєстрових. Він зазначав, що усі «випищики», які не потрапили до реєстру «були зобов'язані повернутись до спокій-

них зайнять під юрисдикцією старостів та панів» (Jabłonowski, 1912, s. 214). Також на чолі січовиків було призначено керівника поміркованого угруповання серед козаків М. Дорошенка. Таким чином дослідник намагався показати придушення козацьких повстань виключно як процес умиротворення непогамовної войовничої стихії народу, що ще перебував на напівварварській стадії розвитку й не сприймав мирного життя. Польські ж сили лише приносили українцям порядок та змушували до цивілізованої праці.

Т. Корзон вказував, що доволі неоднозначні результати боїв під Куруковим озером дозволили козакам добитись під час переговорів із гетьманом С. Конецпольським збільшення реєстру до 6 тис. й викреслення із домовленостей пункту про видачу на покарання ватажків повстання та керівників морських походів на турецькі володіння. Тоді ж М. Жмайла козаки усунули із керівництва й обрали М. Дорошенка, якого С. Конецпольський відразу і затвердив. Також, згідно із відповіддю Конецпольського турецькому чаушу, було знищено й усі чайки, які запорожці готували для наступного походу на Чорне море. Усі ці нові домовленості були затверджені на найближчому сеймі, а козацький реєстр швидко складений. Таким чином, як вважав історик, насправді вдалося «досягнути заспокоєння України» (Korzon, 1912, s. 311).

У баченні В. Томкевича Куруківська угода 6 листопада 1625 р. «перевела питання козацтва на нові рейки й до певної міри урегулювала його». Вчений вказував, що згідно із пунктами договору було «утворено 6 тис. реєстрових козаків (6 полків) на кошти Речі Посполитої, як платне військо, призначене для оборони південних кордонів» (Tomkiewicz, 1939, s. 39). Керівництво ними здійснював призначений королем «старший», який одночасно підпорядковувався коронному гетьманові. Історик наголошував, що саме на нього покладалась відповідальність за усе козацтво – як за безпосередньо підпорядкованих йому реєстровців, так і за випищиків. Саме він мав контролювати і нівелювати усі спроби останніх організувати будь-які морські походи на османські володіння (Tomkiewicz, 1930, s. 108). Додатково значну роль тут відіграла діяльність гетьмана С. Конецпольського, що багато уваги присвятив підбору для реєстровців відповідної старшини. Саме ці заходи, як наголошував науковець, дали змогу сформувати із них професійне військо, яке вирізнялося («певний час») своєю вірністю та відданою службою на

справу оборони від татарських нападів (Tomkiewicz, 1939, s. 40). У цьому випадку, у Куруківському договорі відзначалось, що усе як реєстрове, так і виписане із реєстру козацтво, під присягою зобов'язалось не ходити у походи на турецькі володіння, знищити свої човни та не укладати союзів з іноземними державами.

Цікаві спостереження зробив В. Томкевич щодо долі козаків, які не потрапили до реєстру 1625 р. Вчений стверджував, що за тогочасними обрахунками, осіб, які не потрапили на королівську службу, було близько 45 тис. Із них «утворили посередню групу під назвою «виписових», що мали бути чимось на зразок сучасних військових резервістів» (Tomkiewicz, 1939, s. 39). Дослідник вважав, що їм визначалася ціла низка прав як своєрідній ледь не автономній суспільній групі. Так він пояснював поняття «непослушних людей», яке застосовувалося до цієї частини козацтва як таких, що не мають виконувати жодної форми «послушенства» перед державою чи місцевими землевласниками – не підлягали жодним обмеженням та обов'язкам пов'язаним із панщиною. Такими особливими правами вони могли користуватися, мешкаючи на території королівщин, натомість їм заборонялося поселятись на приватних землях під загрозою втрати усіх козацьких привілеїв. Це, як вказував історик, було зумовлене вимогами магнатів, що не бажали мати у своїх володіннях «непослушних». Усе це козацтво сприймало як особливу кривду, адже тепер змушені були за безцінь продавати свою нерухомість, щоб не підпасти під панщину й переселитись на королівщини. Додатково їм заборонялося збиратися у будь-які озброєні групи (Tomkiewicz, 1930, s. 108).

Підбиваючи підсумки козацького повстання 1625 р. та боротьби проти нього влади Речі Посполитої, Ф. Равіта-Гавронський називав їх яскравою збройною перемогою, але наголошував, що це «не перемогло дух козацької сваволі» (Rawita-Gawroński, 1923, s. 71). Так він зараховував ці події до шеругу подібних, що мали лише частковий результат й ставали основою для подальшого лише більшого розростання конфлікту. Вчений вказував, що хоча з нового реєстру було видалено усю «напливову та авантюрну стихію», однак із людьми, що не потрапили на королівську службу, а таких було до 40 тис., цілком не розуміли, що робити. Таким чином, на українських землях «появилися ніби два війська – реєстрове та вільне, що

косо одні на одних споглядали, адже випищики вважали реєстровців за зрадників козацької справи» (Rawita-Gawroński, 1923, s. 74).

На слабких можливостях та бажанні виконувати Куруківські угоди наголошував А. Яблоновський. Історик вказував на глибоку суперечливість дій самого польського уряду, що встановлював реєстр у 6 тис. та вимагав суворо його дотримуватися, однак сам відразу ж нівелював власні постанови, закликаючи «випищиків» вступити у шерехи війська Речі Посполитої на війну проти Швеції. Вчений зазначав, що козацтво було готове до участі у нових збройних виступах і лише спритна діяльність М. Дорошенка призупиняла їх. Так козацькому очільнику вдалось спрямувати войовничу енергію січовиків на участь у міжусобній війні в Криму. Однак після його загибелі у кримських походах в 1628 р., його наступник Грицько Чорний уже «не спромігся запорізьку сваволу втримати на поведу» (Jabłonowski, 1912, s. 214).

У баченні В. Конопчинського Куруківська угода дозволила внести певний конструктив в існування козацтва, яке до того, через безкарність та відсутність контролю, лише провокували татарські набіги. Окрім обмежень реєстру до 6 тис., таким позитивом він називав усунення із посади «отамана» козаків бунтівного Жмайла і встановлення поміркованого М. Дорошенка. Причому тепер очільника козаків мав затверджувати король. Саме це, на думку вченого, дозволило командувачеві коронних військ С. Хмелецькому використати козаків для розгрому татарських чамбулів у битві під Білою Церквою в 1626 р. Також, як вважав історик, «за бажанням Миколи Потоцького та Юрія Збаразького», козаків було вислано у Крим на допомогу «прихильного Польщі претендента Шагін Гірея» (Koperczyński, 1936, s. 280).

В узагальненнях наслідків козацького повстання 1625 р. та спробах його врегулювання Куруківською угодою В. Томкевич стверджував, що постанови, попри їх затвердження сеймом, не могли увійти у життя. Причину цього він бачив у незадоволенні переважної більшості козацтва, яке не потрапило до реєстру, й не бажало виконувати такі важкі для себе умови. Не маючи наміру ставати підданими старост, як наголошував історик, вони втікали на Січ, де починав «збиратися резерв козацтва, який не мав що втрачати, але був готовий шукати легкої здобичі». Отже, вчений стверджував, що у цей час Запоріжжя «стало опорою та надією усіх буремних намі-

рів» (Tomkiewicz, 1939, s. 40). Січ виросла серед населення до рівня значного морального авторитету, натомість реєстровці стали в очах решти козаків зрадниками.

Висновки. Козацьке повстання 1625 р. на чолі із Марком Жмайлом отримало доволі різнобічне висвітлення у працях польських дослідників, що працювали з кінця XIX ст. і до початку II Світової війни. Вчені вбачали його причину в посиленні козацтва після Хотинської війни й формуванню із них незалежної сили, що вела самостійну зовнішньополітичну діяльність. Зокрема, козацтво активно здійснювало військові походи на турецькі володіння й цим чинило шкоду мирному існуванню Речі Посполитої. Інші ж дослідники, що вбачали у козаках втілення варварських інстинктів українського народу, вважали усі їх дії, а також сам виступ 1625 р., проявом їх руйнівної сутності, що бажала лише грабувати та вбивати. Куруківську угоду, якою завершилось козацьке повстання, вчені здебільшого бачили підґрунтям для майбутніх виступів, адже вона насправді не врегульовувала відносини між козацтвом та владою. Отже, договір історики розглядали втіленням недовершеності польської політики того часу в Україні, нездатної на рішучі кроки. У висвітленні подій 1625 р. у працях багатьох польських дослідників проглядаються впливи історичних міфів, через призму яких поляки бачили як козацтво, так і увесь український народ.

Джерела та література

- Гриневич, Т.** (2012). Українське козацтво в дискусіях польських істориків міжвоєнного періоду. *Хроніка 2000. Вип. 3 (93): Україна – Польща: діалог упродовж тисячоліть* (с. 315–328). Київ: Фонд сприяння розвитку мистецтв.
- Руда, О.** (2008). *Українське козацтво в інтерпретації польських істориків кінця XIX – першої третини XX століття*. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України.
- Antonów, M.** (1929). *Rola Stanisława Koniecpolskiego w przygotowaniu komisji kurukowskiej z 1625 roku*. Lwów: Nakładem Seminarjum Historji Polski Uniw. J.K.
- Bobrzyński, M.** (1927). *Dzieje Polski w zarysie* (Т. 2). Warszawa; Kraków; Lublin; Łódź; Paryż; Poznań; Wilno; Zakopane: Nakład Gebethnera i Wolffa.
- Jabłonowski, A.** (1921). *Historia Rusi południowej do upadku Rzeczypospolitej Polskiej*. Kraków: Akademia Umiejętności.

- Konopczyński, W.** (1936). *Dzieje Polski Nowożytnej* (T. I). Warszawa; Kraków; Łódź; Poznań; Wilno; Zakopane: Skład Główny u Gebethnera i Wolffa.
- Korzon, T.** (1912). *Dzieje wojen i wojskowości w Polsce. T. 2: Epoka przed-rozbiorowa*. Kraków: Nakładem Akademii Umiejętności.
- Lewicki, A.** (1923). *Zarys Historji Polski*. Warszawa; Kraków; Lublin: Nakładem Gebethnera i Wolffa.
- Mądziak, M.** (1996). Kozackie wojny w polskiej historiografii przełomu XIX i XX w. *Козацькі війни XVII століття в історичній свідомості польського та українського народів* (s. 213–224). Львів; Люблін.
- Piątkowski, L.** (1996). Wojny polsko-kozackie XVII w. w historiografii polskiej okresu międzywojennego (1918–1939). *Козацькі війни XVII століття в історичній свідомості польського та українського народів* (s. 225–245). Львів; Люблін.
- Rawita-Gawroński, F.** (1923). *Kozaczyzna ukrainna w Rzeczypospolitej Polskiej do końca XVIII w.* Warszawa.
- Smoleński, W.** (1921). *Dzieje narodu polskiego*. Warszawa; Kraków; Lublin; Łódź: Nakładem Gebethnera i Wolffa.
- Stępnik, A.** (1998). *Ukraina i stosunki polsko-ukraińskie w syntezach i podręcznikach dziejów ojczystych okresu porozbiorowego 1795–1918*. Lublin: UMCS.
- Szujski, J.** (1889). *Historji Polskiej treściwie opowiedzianej ksiąg dwanaście*. Warszawa: Księgarnia Gebethnera i Wolffa.
- Tomkiewicz, W.** (1930). Powstanie kozackie w roku 1930. *Przegląd Pow-szechny*, 187, 104–128.
- Tomkiewicz, W.** (1939). *Kozaczyzna ukrainna*. Lwów: Państwowe Wadaw-nictwo Książek Szkolnych.

References

- Hrynevych, T.** (2012). Ukrayinske kozatstvo v dyskusiyakh polskykh istorykiv mizhvoyennoho periodu [Ukrainian Cossacks in the discussions of Polish historians of the interwar period]. *Khronika 2000. Vyp. 3 (93): Ukrayina – Polshcha: dialoh u prodovzh tysyacholit – Chronicle 2000. Issue 3 (93): Ukraine – Poland: a dialogue for thousands of years* (pp. 315–328). Kyiv: Fond spryannya rozvytku mystetstv [in Ukrainian].
- Ruda, O.** (2008). *Ukrayinske kozatstvo v interpretatsiyi polskykh istorykiv kintsya XIX – pershoi tretyny XX stolittya [Ukrainian Cossacks in the interpretation of Polish historians of the late nineteenth – first third of the twentieth century]*. Lviv: Instytut ukrajinoznavstva im. I. Kryp-pyakevycha NAN Ukrainy [in Ukrainian].
- Antonów, M.** (1929). *Rola Stanisława Koniecpolskiego w przygotowaniu komisji kurukowskiej z 1625 roku [The role of Stanisław Koniecpolski in*

- the preparation of the Kurukowska commission of 1625*]. Lwów: Nakładem Seminarjum Historji Polski Uniw. J.K. [in Polish].
- Bobrzyński, M.** (1927). *Dzieje Polski w zarysie [History of Poland in outline]*. (Vol. 2). Warszawa; Kraków; Lublin; Łódź; Paryż; Poznań; Wilno; Zakopane: Nakład Gebethnera i Wolffa [in Polish].
- Jabłonowski, A.** (1921). *Historja Rusi południowej do upadku Rzeczypospolitej Polskiej [The history of southern Ruthenia until the fall of the Republic of Poland]*. Kraków: Akademia Umiejętności [in Polish].
- Konopczyński, W.** (1936). *Dzieje Polski Nowożytnej [The History of Modern Poland]*. (Vol. I). Warszawa; Kraków; Łódź; Poznań; Wilno; Zakopane: Skład Główny u Gebethnera i Wolffa [in Polish].
- Korzon, T.** (1912). *Dzieje wojen i wojskowości w Polsce. Epoka przedrozbiorowa [History of wars and military in Poland. Pre-Partition Era]*. Kraków: Nakładem Akademii Umiejętności [in Polish].
- Lewicki, A.** (1923). *Zarys Historji Polski [Outline of Polish History]*. Warszawa; Kraków; Lublin: Nakładem Gebethnera i Wolffa [in Polish].
- Mądziak, M.** (1996). Kozackie wojny w polskiej historiografii przełomu XIX i XX w. [Cossack Wars in Polish historiography at the turn of the 19th and 20th centuries]. *Kozatski viyny XVII stolittya v istorychnij svidomosti polskoho ta ukrajinskoho narodiv – The Cossack Wars of the 17th century in the historical consciousness of the Polish and Ukrainian peoples* (pp. 213–224). Lviv; Lublin [in Polish].
- Piątkowski, L.** (1996). Wojny polsko-kozackie XVII w. w historiografii polskiej okresu międzywojennego (1918–1939) [Polish-Cossack wars of the 17th century in Polish historiography of the interwar period (1918–1939)]. *Kozatski viyny XVII stolittya v istorychnij svidomosti polskoho ta ukrajinskoho narodiv – The Cossack Wars of the 17th century in the historical consciousness of the Polish and Ukrainian peoples* (pp. 225–245). Lviv; Lublin [in Polish].
- Rawita-Gawroński, F.** (1923). *Kozaczyzna ukraińska w Rzeczypospolitej Polskiej do końca XVIII w. [Ukrainian Cossacks in the Republic of Poland until the end of the 18th century]*. Warszawa [in Polish].
- Smoleński, W.** (1921). *Dzieje narodu polskiego [The history of the Polish nation]*. Warszawa; Kraków; Lublin; Łódź: Nakładem Gebethnera i Wolffa [in Polish].
- Stępnik, A.** (1998). *Ukraina i stosunki polsko-ukraińskie w syntezach i podręcznikach dziejów ojczystych okresu porzbiorowego 1795–1918 [Ukrainian and Polish-Ukrainian relations in syntheses and textbooks of homeland history of the post-partition period 1795–1918]*. Lublin: UMCS [in Polish].

- Szujski, J.** (1889). *Historji Polskiej treściwie opowiedzianej ksiąg dwanaście* [*The history of Poland concisely told in twelve books*]. Warszawa: Księgarnia Gebethneda i Wolffa [in Polish].
- Tomkiewicz, W.** (1930). Powstanie kozackie w roku 1930 [Cossack uprising in 1930]. *Przegląd Powszechny – Universal Review*, 187, 104–128 [in Polish].
- Tomkiewicz, W.** (1939). *Kozaczyzna ukraińska* [*Ukrainian Cossacks*]. Lwów: Państwowe Wadawnictwo Książek Szkolnych [in Polish].

*Стаття надійшла до редакції 30.09.2022 р.
Стаття рекомендована до друку 31.10.2022 р.*